

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СЛОВАЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

ЮЛІЯ ЮСИП-ЯКИМОВИЧ

ІСТОРІЯ ЧЕСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

**Методичні рекомендації
до практичних занять та самостійної роботи**

УЖГОРОД – 2024

**MINISTERSTVO ŠKOLSTVI A VĚDY UKRAJINY
STÁTNÍ VYSOKÁ ŠKOLA
UŽHORODSKÁ NÁRODNÍ UNIVERZITA
FILOLOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA SLOVENSKÉ FILOLOGIE**

JULIA JUSYP-JAKYMOVIČ

DĚJINY ČESKÉHO JAZYKA

**Metodická příručka
pro studenty oddělení bohemistiky**

UŽHOROD 2024

УДК 811.162.3(09)(076)
Ю 89

Юсип-Якимович Ю.В. Історія чеської літературної мови: методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи для студентів 4 курсу ОП «Чеська мова та література» ОС бакалавр галузі знань 03 «Гуманітарні науки» спеціальності 035 «Філологія» спеціалізації 035.038. «Слов'янські мови та літератури (переклад включно) перша - чеська». Ужгород, 2024. 55 с.

Рецензенти: Буднікова Л.Т., кандидат філологічних наук, доцент;
Пискач О.Д., кандидат філологічних наук, доцент

Обговорено і затверджено на засіданні кафедри словацької філології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
«22» грудня 2023 р., протокол №7.

Рекомендовано до друку Вченою радою філологічного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
«26» грудня 2023 р., протокол № 5.

© Юсип-Якимович Ю.В., 2024 р.
© ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2024 р.

ЗМІСТ

I. ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Staroslověnština na Velké Moravě	6
Тема 2. Česká redakce církevní slovanštiny.....	7
Тема 3. Pračeština (konec 10.—polovina 12. století) a raná stará čeština (polovina 12. století—1300).....	8
Тема 4. Stará čeština (1300—1500).....	10
Тема 5. Humanistická čeština.....	11
Тема 6. Čeština doby baroka.....	12
Тема 7. Čeština národního obrození.....	13
Тема 8. Čeština 2. poloviny 19. století.....	14
Тема 9. Český jazyk 1918—1939.....	15
Тема 10. Český jazyk za protektorátu 1939—1945.....	16
Тема 11. Český jazyk 1945—1989.....	17
Тема 12. Vývoj českých gramatik.....	18
Тема 13. Vývoj české lexikografie.....	19
Тема 14. Dějiny českého biblického překladu.....	19
Тема 15. Dynamika současné spisovné češtiny: stav, problémy, axiologické aspekty.....	21
II. Зразок варіанта модульної контрольної роботи.....	22
III. Питання для підсумкового контролю.....	29
IV. Рекомендовані джерела інформації.....	31

V. ДОВІДКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА ПІДГОТОВКИ ПРЕЗЕНТАЦІЙ	34
V. 1. Stručný přehled vývoje češtiny.....	35
V. 2. Pračeština (10. století – konec 13. století)	36
V. 3. Stará čeština (14. století).....	38
V. 4. Stará čeština (15. století).....	40
V. 5. Střední čeština – období humanistické (16. století – počátek 17. století)	42
V. 6. Střední čeština – období barokní (pol. 17. století – konec 18. století)	45
V. 7. Nová čeština (vznik národního obrození – polovina 19. století).....	47
V. 8. Nová čeština (2. polovina 19. století).....	51
V. 9. Nová čeština – 20. století.....	53

I. ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. STAROSLOVĚNŠTINA NA VELKÉ MORAVĚ

1.1 Velká Morava v 9. století

1.2 Cyrilometodějská mise v dějinách Velké Moravy

1.3 Staroslověnština.

Основна література

Daňhelka J., Hádek K., Havránek B., Kvítková N. Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila, I, II. Academia, Praha 1988.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

[Komárek M.](#) Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Marešová H. Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta Olomouc 2008.

Večerka R. (2006): Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci; Praha: Nakladatelství Euroslavica.

Večerka R. (2010): Staroslověnská etapa českého písemnictví. Praha: NLN.

Додаткова література

Magnae Moraviae fontes historici 1–5 (1966–1977). Praha, Brno: SPN, Univerzita J. E. Purkyně. 2. vyd. dílů 1–3 2008–2011, Brno: Masarykova univerzita; Praha: KLP. Edice nejdůležitějších pramenů k dějinám Velké Moravy.

Mareš František Václav (2000): Cyrilometodějská tradice a slavistika. Sestavili Emilie Bláhová a Josef Vintro. Praha: Torst.

Měřinský, Zdeněk (2002, 2006): České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I, II. Praha: Libri.

Vašica Josef (1996): Literární památky epochy velkomoravské. Praha: Vyšehrad; Řím: Křesťanská akademie. Studii o Životech Konstantina a Metoděje napsal Vladimír Vavřínek.

České překlady staroslověnských textů, u nichž se předpokládá původ na Velké Moravě, s obsáhlou úvodní studií.

Vavřínek V. (2013): Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem. Praha: Vyšehrad.

TEMA 2. ČESKÁ REDAKCE CÍRKEVNÍ SLOVANŠTINY

2.1. Čechy v 10. a 11. století

2.2. Církevněslovanské památky českého původu

2.3. Církevní slovanština české redakce

2.4. Pozdější dozvuky církevněslovanské kultury v Čechách

Основна література

Cuřín F. Vývoj spisovné češtiny. SPN, Praha 1985.

Daneš, F. a kol.: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Academia, Praha 1997.

Daňhelka J., Hádek K., Havránek B., Kvítková N. Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila, I, II. Academia, Praha 1988.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

[Komárek](#) M. Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Marešová H. Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta Olomouc 2008.

Додаткова література

Večerka R. (2010): Staroslověnská etapa českého písemnictví. Praha: NLN.

Vepřek M. (2006): Česká redakce církevní slovanštiny z hlediska lexikální analýzy.

Olomouc:Refugium Velehrad-Roma.

Vepřek M.(2013): Čeština a kontinuita cyrilometodějské tradice. In: Robert

Dittmann et al., Studie k moderní mluvnici češtiny 3. Čeština a dějiny. Olomouc:

Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, s. 11–25.

Mareš F. V. (2000): Cyrilometodějská tradice a slavistika. Sestavili Emilie Bláhová a Josef Vintr. Praha: Torst.

Konzal V. (1998): Církevněslovanská slepá ulička na prahu české kultury? In:

Zrcadlo středověku. Praha: KLP, s. 150–162.

Kalhous D. (2010): Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku. Český časopis historický 108, č. 1, s. 1–33.

TEMA 3. PRAČEŠTINA (KONEC 10.—POLOVINA 12. STOLETÍ) A RANÁ STARÁ ČEŠTINA (POLOVINA 12. STOLETÍ—1300)

3.1 Rozmach přemyslovského knížectví a království

3.2 Situace češtiny

3.3 Propriální bohemika

3.4 Apelatvní bohemika

3.5 Glosy

3.6 Přípisky

3.7 Souvislejší památky

3.8 Náboženská terminologie

Основна література

Cuřín F. Vývoj spisovné češtiny. SPN, Praha 1985.

Daneš, F. a kol.: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Academia, Praha 1997.

Daňhelka J., Hádek K., Havránek B., Kvítková N. Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila, I, II. Academia, Praha 1988.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

[Komárek](#) M. Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Marešová H. Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta Olomouc 2008.

Додаткова література

Boček, Vít (2010): Studie k nejstarším romanismům ve slovanských jazycích.

Praha: NLN

Čornejová, Michaela (2011): Specifika grafiky nejstarších českých toponymických bohemik. In: Michaela Čornejová, Lucie Rychnovská, Jana Zemanová (eds.), Dějiny českého pravopisu (do r. 1902). Sborník příspěvků z mezinárodní konference Dějiny českého pravopisu (do r. 1902) 23.–25. září 2009, Brno, Česká republika. Brno: Host – MU, s. 53–74.

Flajšhans, Václav (1903): Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého. Díl I. Prolegomena a texty. Praha: F. Bačkovský.

Havránek B. (1980): Vývoj spisovného jazyka českého. Praha: SPN.

Pleskalová J. (2011): Vývoj vlastních osobních jmen v českých zemích v letech 1000–2010. Praha: Host – MU.

Uličná L. (2011): Hlavní proudy středověkého (pre)aškenázského myšlení a tzv. pražská komentátorská škola. Hledání identity v podmínkách izolace a integrace. In: Jiřina Šedinová a kol. (eds.), Dialog myšlenkových proudů středověkého judaismu. Praha: Academia, s. 268–331.

Šlosar D., Večerka R., Dvořák J., Malčík P. Spisovný jazyk v dějinách české společnosti. 3. vyd. Brno: Host. 2009.

TEMA 4. STARÁ ČEŠTINA (1300–1500)

4.1 Český stát, politická a kulturní situace

4.2 Počátky české epiky

4.3 Diferenciace stylů ve 14. století

4.4 Mistr Jan Hus

Основна література

Cuřín F. Vývoj spisovné češtiny. SPN, Praha 1985.

Daňhelka J., Hádek K., Havránek B., Kvítková N. Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila, I, II. Academia, Praha 1988.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

[Komárek M.](#) Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Marešová H. Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta Olomouc 2008.

Додаткова література

Havránek B. (1966): Český jazyk Husův. Slovo a slovesnost, roč. 27, s. 1–16.

Podrobné pojednání, zejména pro sečtější zájemce.

Havránek B. (1939): Expanze spisovné češtiny od 14. do 16. století. In: Vilém Mathesius (ed.), Co daly naše země Evropě a lidstvu. Díl 1. Od slovanských věrozvěstů k národnímu obrození. Praha: Evropský literární klub, s. 53–59.

Havránek B. (1980): Vývoj spisovného jazyka českého. Praha: SPN.

Základní poučení.

Pleskalová J. (2007): Nabodeníčka v české lingvistické terminologii. Slavica slovacca, roč. 42, č. 2, s. 157–151.

Šlosar D., Večerka R., Dvořák J., Malčík P. (2009): Spisovný jazyk v dějinách české společnosti. 3. vyd. Brno: Host.

TEMA 5. HUMANISTICKÁ ČEŠTINA

5.1 Vymezení

5.2 Situace

5.3 Vývoj jazyka

Основна література

Cuřín F. Vývoj spisovné češtiny. SPN, Praha 1985.

Daňhelka J., Hádek K., Havránek B., Kvítková N. Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila, I, II. Academia, Praha 1988.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

[Komárek M.](#) Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Marešová H. Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta Olomouc 2008.

Додаткова література

Burke P.(2011): Jazyky a společenství v raně novověké Evropě. Praha: NLN.

Cuřín F (1985): Vývoj spisovné češtiny. Praha: SPN.

Havránek B. (1980): Vývoj spisovného jazyka českého. Praha: SPN.

Lamprecht A., Šlosar D., Bauer J. (1986): Historická mluvnice češtiny, Praha: SPN.

TEMA 6. ČEŠTINA DOBY BAROKA

- 6.1 Úvod – stav poznání a jeho příčiny
- 6.2 Kulturněhistorické pozadí
- 6.3 Barokní čeština v 17. století
- 6.4 Barokní čeština v prvních třech čtvrtinách 18. století
- 6.5 Souhrnná charakteristika češtiny doby baroka

Основна література

Cuřín F. Vývoj spisovné češtiny. SPN, Praha 1985.

Daňhelka J., Hádek K., Havránek B., Kvítková N. Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila, I, II. Academia, Praha 1988.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

[Komárek M.](#) Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Marešová H. Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta Olomouc 2008.

Додаткова література

Stich A. (2001): Jazyková a slovesná kultura v barokních Čechách. In: Vít Vlnas (ed.), Sláva barokní Čechie. Praha: Open Society Fund Praha, Národní galerie v Praze, s. 235–253.

Kosek P. (2003): Spojovací prostředky v češtině období baroka. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta.

TEMA 7. ČEŠTINA NÁRODNÍHO OBROZENÍ

7.1 Národní hnutí

7.2 Počátky a předpoklady

7.3 První obrozenská generace

7.4 Druhá obrozenská generace

7.5 Čeština mimo české země.

Основна література

Cuřín F. Vývoj spisovné češtiny. SPN, Praha 1985.

Daňhelka J., Hádek K., Havránek B., Kvítková N. Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila, I, II. Academia, Praha 1988.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

[Komárek](#) M. Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Marešová H. Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta Olomouc 2008.

Додаткова література

Kutnar F. (2003): Obrozenské vlastenectví a nacionalismus. Příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozenské. Praha: Karolinum.

Macura V.(1995): Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ. 2., rozšířené vyd., Jinočany: H & H.

Hroch M.(1999): V národním zájmu. Praha: NLN.

Příklady různých pohledů a národní obrození a jeho jazykovou složku.

TEMA 8. ČEŠTINA 2. POLOVINY 19. STOLETÍ

8.1 Společenské situace a situace češtiny

8.2 Beletrie

8.3 Publicistika

8.4 Lexikum

8.5 Brusičství

8.6 Kodifikace spisovné češtiny

Основна література

Cuřín F. Vývoj spisovné češtiny. SPN, Praha 1985.

Daňhelka J., Hádek K., Havránek B., Kvítková N. Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila, I, II. Academia, Praha 1988.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

[Komárek](#) M. Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Marešová H. Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta Olomouc 2008.

Додаткова література

Havránek B. (1963): Jazyk Máchův. Studie o jazyce a díle Boženy Němcové. In: Bohuslav Havránek, Studie o spisovném jazyce. Praha: Nakladatelství ČSAV, s. 164–194, 200–233. Průkopnické studie o jazyce tvorby Máchovy a Němcové.

TEMA 9. ČESKÝ JAZYK 1918–1939

- 9.1 Samostatná Československá republika
- 9.2 Situace češtiny
- 9.3 Nová terminologie
- 9.4 Spory o purismus a teorie jazykové kultury
- 9.5 Pražský lingvistický kroužek.

Основна література

Cuřín F. Vývoj spisovné češtiny. SPN, Praha 1985.

Daňhelka J., Hádek K., Havránek B., Kvítková N. Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila, I, II. Academia, Praha 1988.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

[Komárek M.](#) Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Marešová H. Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta Olomouc 2008.

Додаткова література

Havránek B.(1980): Vývoj spisovného jazyka českého. Praha: SPN.

Základní poučení.

Toman J. (2011): Příběh jednoho moderního projektu. Pražský lingvistický kroužek 1926–1948. Praha: Karolinum.

Vachek J.(1999): Prolegomena k dějinám Pražské školy jazykovědné. Jinočany: H & H. Osobní vzpomínky Mathesiova sekretáře a světově proslulého anglisty Josefa Vachka na PLK.

TEMA 10. ČESKÝ JAZYK ZA PROTEKTORÁTU 1939–1945

10.1 Ohrožení jazyka a národa germanizací

10.2 Situace kultury a vědy

10.3 Oficiální jazyková politika

10.4 Dopad protektorátního období na češtinu

10.5 Jazyk oficiálního protektorátního tisku

Основна література

Cuřín F. Vývoj spisovné češtiny. SPN, Praha 1985.

Daňhelka J., Hádek K., Havránek B., Kvítková N. Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila, I, II. Academia, Praha 1988.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

[Komárek M.](#) Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Marešová H. Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta Olomouc 2008.

Додаткова література

Dittmann R. (2013): Český jazyk za protektorátu 1939–1945. In: Robert Dittmann et al., Studie k moderní mluvnici češtiny 3. Čeština a dějiny. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, s. 126–148.

Gebhart J., Kuklík J. (2006): Velké dějiny zemí Koruny české XV.a. Praha – Litomyšl: Ladislav Horáček – Paseka.

Komplexní a podrobný historiografický pohled na protektorátní dobu.

Klemperer V. (2003): Jazyk Třetí říše – LTI. Poznámky filologovy. Jinočany: Nakladatelství H&H Vyšehradská.

TEMA 11. ČESKÝ JAZYK 1945–1989

- 11.1 Komunistická nadvláda a totalita
- 11.2 Demografické proměny
- 11.3 Pohyb ve slovní zásobě
- 11.4 Jazyk oficiálního propagandistického tisku
- 11.5 Jazyk mimo oficiální propagandistické užití.

Основна література

Cuřín F. Vývoj spisovné češtiny. SPN, Praha 1985.

Daňhelka J., Hádek K., Havránek B., Kvítková N. Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila, I, II. Academia, Praha 1988.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

[Komárek M.](#) Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Marešová H. Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta Olomouc 2008.

Додаткова література

Komárek M. (2012): Dějiny českého jazyka. Brno: Host.

Obsahuje stručné vnější dějiny češtiny, kapitola o češtině po roce 1945 z pera O. Bláhy.

Šlosar D. (2010): Jazyk totality a jazyk dneška. In: DVOŘÁK, Jan –

Šlosar D., Večerka R., Dvořák J., Malčík P. (2009): Spisovný jazyk v dějinách české společnosti. 3. vyd. Brno: Host.

TEMA 12. VÝVOJ ČESKÝCH GRAMATIK

- 12.1. Předchůdci gramatik češtiny
- 12.2. Gramatografie doby humanismu
- 12.3. Gramatografie doby barokní
- 12.4. Gramatografie doby obrozenské
- 12.5. Gramatografie 2. poloviny 19. a 1. poloviny 20. století
- 1.6. Gramatografie 2. poloviny 20. a počátku 21. století

Основна література

Daneš, F. a kol.: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Academia, Praha 1997.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

[Komárek](#) M. Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Marešová H. Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta Olomouc 2008.

Додаткова література

Večerka R., Karlík P. (2007): Mluvnictví. In: Jana Pleskalová, Marie Krčmová, Radoslav Večerka, Petr Karlík (eds.), Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky. Praha: Academia, s. 11–120.

Koupil O. (2007): Grammatykáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533–1672. Praha: Karolinum.

Benešovský M., zvaný Philonomus (2003): Gramatica Bohemica = Gramatika česká. Knížka slov českých vyložených. Ondřej Koupil (ed.). Praha: KLP.

Transliterovanému vydání dvou Benešovského děl předchází erudovaná předmluva Matouš Benešovský zvaný Philonomus a jeho jazykové knížky, věnující se mj. i problematice dobového uvažování o jazyce.

TEMA 13. VÝVOJ ČESKÉ LEXIKOGRAFIE

13.1 Slovníkářství v době staré

13.2 Slovníkářství v době střední

13.3 Slovníkářství v době nové

Основна література

Cuřín F. Vývoj spisovné češtiny. SPN, Praha 1985.

Daneš, F. a kol.: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Academia, Praha 1997.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

[Komárek](#) M. Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Marešová H. Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta Olomouc 2008.

TEMA 14. DĚJINY ČESKÉHO BIBLICKÉHO PŘEKLADU

14.1. Počátky

14.2. Překlad evangeliáře a žaltáře

14.3. Překlad celé bible

14.4. Čtyři redakce staročeského překladu bible

14.5. Překlad bible v 16. století

14.6. Bible svatováclavská

14.7. Překlad v 19. století

14.8. Překlad bible ve 20. století

14.9. Počátek 21. století.

Основна література

Daneš, F. a kol.: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Academia, Praha 1997.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

[Komárek](#) M. Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Marešová H. Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta Olomouc 2008.

Додаткова література

Bartoň J. (2009): Moderní český novozákonní překlad: Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem. Praha: ČBS.

Kyas V. (1997): Česká bible v dějinách národního písemnictví. Praha: Vyšehrad.

Mánek J. (1975): Bible v českých zemích. Praha: Katedra biblické teologie v Ústředním církevním nakladatelství.

Michálek E. (1995): Philologischer Kommentar zur sechsteiligen Kralitzer Bibel. Biblia Slavica I/3. Paderborn: Ferdinand Schöningh, s. 183–214.

Dosud nejpodrobnější komentář k jazyku Kralické bible.

Vintr, Josef (2008): Bible (staroslověnský překlad, české překlady). In: Luboš Merhaut (ed.), Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce: 4/II: U–Ž: Dodatky A–Ř. Praha: Academia, s. 1882–1887.

TEMA 15. DYNAMIKA SOUČASNÉ SPISOVNÉ ČEŠTINY: STAV, PROBLÉMY, AXIOLOGICKÉ ASPEKTY

1. Vývoj jazyka a příčiny jazykových změn.
2. Faktory, které mají za následek jazykovou změnu. Vnější faktory (extralingvistické) a vnitřní (interlingvální).
3. Principy jazykového vývoje (obecné a specifické vývojové tendence, jejich vnitrojazykové a vnějazykové stimuly, role zákonitosti a náhody).
4. Vývoj společnosti a vývoj slovní zásoby (intelektualizace vs. demokratizace, internacionalizace vs. nacionalizace, terminologizace vs. determinologizace), značkovost vs. motivovanost lexikálních jednotek. Proces globalizace.

Основна література

Cuřín F., Novotný, J. Vývojové tendence současné spisovné češtiny a kultura jazyka. Praha : SPN, 1987.

Daneš, F. a kol.: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Academia, Praha 1997.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

[Komárek](#) M. Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Додаткова література

Janovec L. K projevům jazykových vývojových tendencí v současné češtině. Naše řeč 90, č. 2, 2007, s. 57–66.

Janovec L. Neologie. Dynamika českého lexika a lexikologie. Studie k moderní mluvnici češtiny. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 105–130.

Lotko E. O některých vývojových tendencích v současné slovní zásobě a jejich příčinách (na materiálu češtiny, slovenštiny a polštiny). In: Slovanské studie - Studia slavica 5. Ostrava: Ostravská univerzita, 2002, s.7-23.

II. ЗРАЗОК ВАРІАНТА МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

ОП «Чеська мова та література»

ОС бакалавр галузі знань 03 «Гуманітарні науки» спеціальності

035 «Філологія» спеціалізації 035.038. «Слов'янські мови та літератури (переклад включно) перша - чеська».

Навчальна дисципліна: *Історія чеської літературної мови*

МОДУЛЬНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА

студент _____ 4 курсу

ВАРІАНТ

VARIANTA

TEORETICKÉ ÚLOHY

- 1. Staroslověnština jako nejstarší slovanský spisovný jazyk. Cyril a Metoděj. Památky velkomoravského období.**
- 2. Spisovná čeština v první polovině 20. století.**

TESTY

1. Konstantin a Metoděj přišli na Moravu roku

- a) 1880
- b) 937
- c) 863
- d) 816

2. Písmo, jímž Konstantin a Metoděj zapisovali označujeme jako

- a) cyrilici
- b) úplavici
- c) slovanštinu
- d) hlaholici

3. Prvním kronikářem a zakladatelem českého dějepisectví se stal

- a) Metoděj
- b) sv. Václav
- c) Kosmas
- d) Petr Žitavský

4. Nejstarší česká duchovní píseň se nazývá

- a) Dej nám boha
- b) sv. Václave
- c) Hospodine, pomiluj ny
- d) Krleš, krleš, krleš

5. Život Metodějův napsal

- a) některý z Metodějových žáků
- b) Kosmans
- c) Konstantin
- d) Metoděj

6. Na počátku 11. století se vytlačovala latinská vzdělanost staroslověnskou kulturou. Útočištěm slovanské kultury se v tomto období stal

- a) hrad Orlík
- b) klášter Sázavský
- c) klášter Opatovický
- d) Baptisterium

7. V období 10. století jsou prvním krokem k dějepisné próze

- a) romány
- b) povídky
- c) novely

d) legendy

8. Ve 12. století byla známa česká duchovní píseň

- a) Hospodine, pomiluj ny
- b) Svatý Václave, vévodo České země
- c) Dej nám Boha, hospodine
- d) Svatá Ludmila

9. Na národní obrození měly vliv reformy, které vydal/a

- a) Eliška Krásnohorská
- b) Karel IV.
- c) Josef II.
- d) Jan Amos Komenský

10. Do úřadů i do škol pronikala němčina. Tento proces se nazýval

- a) vpád němčiny
- b) germanizace
- c) toleranční patent
- d) geodézie

11. Významnou osobností obrozeneckého dějepisectví byl

- a) Gelasius Dobner
- b) Jan Amos Komenský
- c) Václav Radomil Kramerius
- d) Václav Matěj Kramerius

12. Dílo „Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého“ napsal

- a) Josef Dobrovský
- b) Josef Jungmann

- c) Josef II.
- d) Bohuslav Balbín

13. První fáze NO je charakterizována jako

- a) Obranná fáze
- b) Útočná fáze

14. Nejvýznamnějším představitelem 1. fáze NO byl

- a) Josef Jungmann
- b) Pavel Josef Šafařík
- c) Jan Evangelista Purkyně
- d) Josef Dobrovský

15. Dílo „Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě“ napsal

- a) Josef Jungmann
- b) František Palacký
- c) Jan Kollár

16. Zakladatelem prvních českých novin byl

- a) Václav Matěj Kramerius
- b) Josef Jungmann
- c) Josef Dobrovský
- d) Jan Evangelista Purkyně

17. První české noviny se nazývají

- a) Lidové noviny
- b) Rudé právo
- c) Krameriovy c.k. vlastenecké noviny
- d) Almanach Máj

18. Dílo „Slávy dcera“ bylo vydáno v roce

- a) 1816
- b) 1789
- c) 1824
- d) 1911

19. Pětidílný Slovník česko-německý byl životní dílo

- a) Josefa Dobrovského
- b) Josefa Jugmanna
- c) Bohuslava Balbína
- d) Františka Ladislava Čelakovského

20. V době NO byl za zakladatele vědy považován

- a) Pavel Josef Šafařík
- b) Josef Dobrovský,
- c) Karel Hynek Mácha,
- d) Jan Evangelista Purkyně

21. První české divadlo se jmenovalo

- a) Národní divadlo
- b) Ta Fantastika
- c) V Kotcích
- d) Husa na provázku

22. Významným hradeckým dramatikem v době NO byl

- a) Václav Thám
- b) Bohuslav Hasištejnský
- c) Václav Kliment Klicpera

23. Gramatika Josefa Dobrovského byla základem novodobé češtiny. Jaký je její název?

- a) Gramatika
- b) Zevrubná mluvnice jazyka českého
- c) Gramatika česká

24. Kdo založil Pražský lingvistický kroužek?

- a) Vilém Mathesius
- b) Milan Romportl
- c) Josef Vachek

25. Ve kterém roce byl založen Pražský lingvistický kroužek?

- a) 1916
- b) 1926
- c) 1936

26. Kdo je autorem Etymologického slovníku jazyka českého?

- a) Josef Vachek
- b) Václav Machek
- c) František Daneš

27. Na počátku národního obrození se v českých městech mluvilo převážně:

- a) česky
- b) německy
- c) rakousky
- d) latinsky

28. Jak se jmenovalo první stálé české divadlo?

- a) Měšťanská beseda
- b) Národní divadlo

- c) Bouda
- d) Česká scéna

29. Historik, politik. Autor knihy Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě.

- a) Karel Havlíček Borovský
- b) František Palacký
- c) Karel Jungman
- d) Josef Jungman

30. Jaká hra od Mosarta měla premiéru v Praze a kdy?

1787 - Don Giovanni,

1788 - Má vlast

1777 - Braniborští pěvci

III. ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Dějiny českého spisovného jazyka. Periodizace vývoje českého jazyka. Jednotlivé etapy vývojových období.
2. Předpísemné období. Praslovanština. Základní znaky praslovanštiny.
3. Jazyk na území dnešního Česka v období Vekomoravské říše.
4. Staroslověnština jako nejstarší slovanský spisovný jazyk.
5. Cyril a Metoděj.
6. Staroslověnština jak reprezentace pozdně praslovanského období (8.-10.stol. n.l.). Památky velkomoravského období.
7. Jazyk na území dnešního Česka v období 10.-14. století.
Pračeština (10. století – konec 13. století) – předpísemné období.
8. Stadium rané staré češtiny . 2. polovina 12. stol. - 13. stol. Bohemiky, glosy, přípisky. *Píseň ostrovská a Kunhutina modlitba. Psaná podoba češtiny.*
9. Stará čeština 14. století - jazyk spisovný.
10. 14. století je doba Karlova – všestranný rozvoj zemí, rozvoj slovní zásoby češtiny.
11. Zásluhy univerzitního mistra Klameta (Bartoloměj z Chlumce) – rýmované slovníky latinsko – české pro studenty.
12. Nejvýznamnější díla 14. století: *Alexandreis. Dalimilova kronika. Legenda o sv. Prokopu. Lidové písně. Satiry. Mastičká;* nejdokonalejší čeština: *Tomáš Štítný ze Štítného.*
13. Stará) čeština v období husitském (15. stol.) Husitství, počestění měst lidový jazyk, česká bohoslužba, popularizace češtiny.
14. Jan Hus. Živý jazyk bez zastaralých slov a tvarů. Péče o výslovnost.
15. Pravopis diakritický (čárka - délka samohlásky) a (tečka - měkkost souhlásky).
De ortographia bohémica (O pravopise českém)
16. Humanistická čeština (16. a počátku 17. stol.)
Střední čeština 16. a 17. stol. – vynález knihtisku. *Trójanská kronika.*
17. Gramatika česká Jana Blahoslava.

18. Daniel Adam z Veleslavína. Vícejazyčné slovníky.
19. Jan Ámos Komenský .Vrchol vyspělosti českého jazyka.
Poklad jazyka českého. Slovník vytvořený Komenským.
20. Bible kralická -kolektivní dílo Českých bratří (tj. členů Jednoty bratrské).
21. Vzor spisovné češtiny – pravopis bratrský.
22. Barokní čeština od poloviny 17.stol. až do začátku národního obrození (poslední třetina 18. stol.).
23. Doba pobělohorská.Vliv rekatolizace a germanizace. Úpadek jazyka.
24. Doba pobělohorská. Zásahy *brusičů* (nebo také puristé).
Brus jazyka českého (Matěj Václav Šteyer)
Čechořečnost (Václav Jan Rosa)
25. Konec 18. a 1. polovina 19. století.Národní obrození.
26. Česká expedice (Václav Matěj Kramerius)
27. Obrany českého jazyka:
Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště českého (Bohuslav Balbín)
Obrozenská mluvnice (František Pelcl)
28. Rozvoj jazyka v 19. století. - Máj Karla Hynka Máchy.
29. Josef Dobrovský.*Podrobná mluvnice jazyka českého.*Ustálení spisovné češtiny, vzor v Bibli kralické. *Německo-český slovník. Dějiny české literatury.*
30. Josef Jungmann. Obohacení slovní zásoby.*Česko-německý slovník.*
31. 2. polovina 19. století. Rozvoj českého jazyka a českého školství.
32. Druhá polovina 19. století - doplnění slovní zásoby češtiny.
33. Jan Gebauer jako autor 1. *Pravidel českého pravopisu* (1902)
- 34.Vznik roku 1918 samostatného Československa. Rozvoj péče o jazyk.
Časopis Naše řeč.
34. Český lingvistický kroužek (1926).Vilém Mathesius, Bohuslav Havránek
35. Ústav pro jazyk český (založen 1946).Alois Jedlička, František Trávníček, Jaroslav Bauer, Vlastimil Styblík. Odborné časopisy.
36. Spisovná čeština v 20. století.

37. Dialekty češtiny. Obecná čeština. Důležité jazykové příručky soudobého jazyka.

Současnou slovní zásobu shrnují tři slovníky:

Příruční slovník jazyka českého (PSJČ, devítidílný, I. vydání, II. vydání)

Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ, čtyřdílný), *Slovník spisovné češtiny* (SSČ, jednodílný).

38. Mluvnický systém soudobého spisovného jazyka zachycují čtyři základní příručky *Mluvnice spisovné češtiny* od Františka Trávnička

Česká mluvnice od Bohuslava Havránka a Aloise Jedličky,

Mluvnice češtiny od kolektivu autorů Ústavu pro jazyk český ČSAV

Příruční mluvnice češtiny od kolektivu autorů Ústavu českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

39. Hlavní tendencí v současné české ortografii je přizpůsobování cizích slov českému pravopisu.

40. Dnešní Ústav pro jazyk český České akademie věd. Časopisy: *Naše řeč* a *Slovo a slovesnost* aj.

IV. РЕКОМЕНДОВАНИ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Cuřín F. Vývoj spisovné češtiny. SPN, Praha 1985.

Cuřín F., Novotný, J. Vývojové tendence současné spisovné češtiny a kultura jazyka. Praha : SPN, 1987.

Daneš, F. a kol.: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Academia, Praha 1997.

Daňhelka J., Hádek K., Havránek B., Kvítková N. Staročeská Kronika tak řečeného Dalimila, I, II. Academia, Praha 1988.

Fidlerová A, Dittman R, Martínek F, Voleková K. Dějiny češtiny. [Ústav českého jazyka a teorie komunikace. Praha, 2013. 272 s.](#)

<https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2015/11/D%C4%9Bjiny-%C4%8De%C5%A1tiny.pdf>

Janovec L. K projevům jazykových vývojových tendencí v současné češtině. Naše řeč 90, č. 2, 2007, s. 57–66.

Janovec L. Neologie. Dynamika českého lexika a lexikologie. Studie k moderní mluvnici češtiny. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, s. 105–130.

[Komárek M.](#) Dějiny českého jazyka. Nakladatel [Host](#), 2012. 280 s.

Lotko E. O některých vývojových tendencích v současné slovní zásobě a jejich příčinách (na materiálu češtiny, slovenštiny a polštiny). In: Slovanské studie - Studia slavica 5. Ostrava: Ostravská univerzita, 2002, s.7-23.

Marešová H. Základy historické mluvnice češtiny s texty k rozboru Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta Olomouc 2008.

Допоміжна література

Юсип-Якимович Ю.В. Культурно-писемна традиція Великої Моравії. Частина I. Вступ. Фонетика. Ужгород, 2022. 99 с. Навчально-методичний посібник.

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/43169>

Юсип-Якимович Ю.В., Шимко О.В. До рецепції поглядів П.Й. Шафарика про давність глаголиці на сучасному етапі розвитку палеославістики. Проблеми слов'янознавства. Вип. 70, 2021. С. 9-21.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/sls.2021.70.3734>

Šlosar D. Vývoj spisovného jazyka. Univerzity na prahu nového tisíciletí, II. MU, Brno 1995, s. 139–140.

Šlosar D. Počátkové staročeské mluvnice Pavla Josefa Šafaříka. *Sl* 65, 1996, s. 123–127.

Šlosar D., Večerka R. Spisovný jazyk v dějinách české společnosti. Brno: Host, 2009.

Večerka R. Počátky písemnictví v českých zemích do poloviny 13. století. MU, Brno 1992.

Večerka R. Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků. Olomouc a Praha: Univerzita Palackého v Olomouci a nakladatelství Euroslavica, 2006.

Večerka R. Jazyky v komparaci. Charakteristiky současných slovanských jazyků v historickém kontextu. Praha: Euroslavica, 2009.

Інформаційні ресурси

1. <https://cs.wikipedia.org/wiki/>

2. <http://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx>

3. Internetová jazyková příručka - <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=100>

4. Bibliografie české lingvistiky / [Електронний ресурс] / Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. – Режим доступу:

<https://bibliografie.ujc.cas.cz/search-form>

5. Elektronické slovníky a zdroje [Електронний ресурс] / Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. – Режим доступу:

<http://www.ujc.cas.cz/elektronicke-slovniky-a-zdroje/>

6. Nový encyklopedický slovník češtiny [Електронний ресурс] / Ed. Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová. – Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2017. –

Sv.1–2. – Режим доступу: <https://www.czechency.org/slovník/>

**V. ДОВІДКОВИЙ МАТЕРІАЛ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА
ПІДГОТОВКИ ПРЕЗЕНТАЦІЙ**

V.1. STRUČNÝ PŘEHLED VÝVOJE ČEŠTINY

V rámci vývoje češtiny rozeznáváme několik stadií:

PRAČEŠTINA (10. století – konec 13. století) – předpísemné období – nejstarší období češtiny, nedoložené písemnými doklady.

STARÁ ČEŠTINA (14. století – 15. století) – období rozvoje jazyka:

a) **Období 14. století** – období češtiny jakožto spisovného jazyka na našem území. Jazyk je již plně rozvinut, prosazuje se v jednotlivých správních oblastech státního zřízení a také v literární tvorbě.

b) **Období 15. století** – v tomto období je jazyk výrazně ovlivněn česky psaným dílem mistra Jana Husa, dochází k částečnému sblížení s mluveným jazykem.

STŘEDNÍ ČEŠTINA (16. století – konec 18. století):

a) **Období humanistické** (16. století – počátek 17. století) – období vyspělého jazyka, který se přibližuje tehdejšímu ideálu dokonalého vyjadřování – latině.

b) **Období barokní** (polovina 17. století – konec 18. století) – období omezení působnosti jazyka v důsledku neblahých historických událostí.

NOVÁ ČEŠTINA (od vzniku národního obrození po současnost) – období reakce na předchozí úpadek jazyka, vznik národního obrození, vývoj jazyka až k současnosti.

V. 2. PRAČEŠTINA (10. STOLETÍ – KONEC 13. STOLETÍ)

České dějiny: historické souvislosti

8. a 9. st. – rodové zřízení, vznikají kmenová knížectví.

Knížecí rod Přemyslovců – do poloviny 10. st. se jim podařilo postupně si podmanit okolní kmeny a podle ústředního kmene se sjednocené kmeny začaly nazývat Čechové.

Přemyslovci vyvraždili Slavníkovce – vládnoucí rod ve východní části Čech. První doložený panovník Bořivoj I.; Bořivojovi vnukové, Václav a Boleslav, začali budovat český stát.

Václav zavražděn kvůli tomu, že se zavázal platit německému králi Otovi I. roční poplatky, aby uchránil zemi před německými výboji.

Za vlády Boleslava rozmach země; za vlády Boleslava II. bylo v Praze v r. 973 založeno biskupství.

Přemysl Otakar I. si zajistil dědičně královský titul Zlatou bulou sicilskou z r. 1212.

Přemysl Otakar II. rozšířil rodovou moc až do blízkosti Jaderského moře, ovládal Rakousy, Korutany, Kraňsko. Usiloval o dosažení císařského trůnu, byl proto hrozbou pro říšské pány a německá knížata zvolila raději neznámého švábského hraběte Rudolfa Habsburského.

Přemyslův syn, Václav II., v roce 1300 přijal korunu polskou a roku 1301 pro syna Václava III. i korunu uherskou.

Václav III. v roce 1306 při tažení do Polska v Olomouci zavražděn (zánik přemyslovského rodu).

Český jazyk:

Nejstarší projevy českého jazyka byly zaznamenány latinkou upravenou pro české poměry. Původní pravopis označujeme jako tzv. PRIMITIVNÍ – JEDNODUCHÝ.¹ České hlásky, které latina neměla, byly označovány písmeny pro hlásky zvukově nejbližší. V latině neexistovaly palatály, proto se ani v češtině zvlášť neoznačovaly. Např. lat. c se čte před samohláskami e, i jako naše c, před ostatními jako naše k. Tedy c znamená – c, k, č, např. Miculcici (Mikulčici, nč. Mikulčice). Hlásky v latině neexistující byly zapisovány literami pro podobné hlásky latinské: duema (dvěma), dete (dietě, nč. dítě). Nejstarší grafika zpravidla neoznačovala kvantitu vokálů, jen ojediněle je vyznačena zdvojením samohlásek (comaar, nč. komár).¹ Zevrubný popis nejstarší české grafiky podává článek J. Pleskalové K počátkům českého pravopisu. Listy filologické 122, 1999, s. 167-175.

Ve 13. st. přejímá čeština přejímá funkci spisovného jazyka, s čímž vzrůstá rovněž potřeba jednoznačnějšího záznamu českých slov. Východisko nabízely spřežky kombinující dvě i více litery, které se spolu obvykle nevyskytují. První ojedinělé spřežky pocházejí z 11. st. a jsou doloženy ve vlastních jménech: např. Cressicsi (Krěšici, nč. Křešice). Od konce 12. st. spřežek přibývá, ovšem nejsou využívány systematicky, a teprve na počátku 14. st. se vyvinul první pravopisný systém. SPŘEŽKOVÝ PRAVOPIS využívá k označování hlásek, které má čeština oproti latině navíc, spojení 2 i více latinských písmen. Existovaly dvě podoby – starší a mladší typ (více viz 2. období). Tento pravopis spolu s pozdějším diakritickým silně ovlivnil dodnes trvající polský pravopis. 1 0

PRAMENY tohoto období

Kristiánova legenda (10. st.) – Vita et passio sancti Venceslai et sanctae Ludmilae aviae eius, život a utrpení svatého Václava a svaté Ludmily, babičky jeho, nejvýznamnější latinsky psaná próza. Napsaná na popud biskupa Vojtěcha, byla považována za padělek ze 13. st.

Kosmova kronika česká (12. st.) – lat. Chronica Boemorum. 3 části, nejvýznamnější latinsky psaná kronika, mapuje dějiny od dob nejstarších, čerpal z vyprávění starců a svých zážitků. V textu se objevují bohemika (česká slova v latinském textu).

V období užívání staroslověnštiny a latiny se objevují první stopy českého jazyka v latinských textech (viz úvodní kapitola). První souvislá česká věta se objevuje v zakládací listině litoměřické kapituly z roku 1057, do níž byly ve 13. st. přidány dvě souvislé věty.

Hospodine, pomiluj ny (konec 10. st.) – bývá označována za první českou duchovní píseň. Staroslověnský původ skladby dosvědčují zbytky staroslověnských slov. Měla funkci hymny – byla zpívána při slavnostních příležitostech. V písemné podobě je zachována až z roku 1397 v zápise benediktinského opata Jana z Holešova.

Svatý Václave (12.-13. st.) – druhá duchovní píseň, původně měla 3 sloky, světec vyobrazen jako rytíř, složitější styl i nápěv, stala se z ní slavnostní a válečná píseň.

Píseň ostrovská/Slovo do světa stvořenie (13. st.) – nejstarší dochovaný záznam české básnické skladby z pol. 13. st., byla zapsána do kodexu Ostrovského v benediktinském klášteře u Davle u Prahy. Vznikla po přehlásce a > ě (á > ie) – stvořenie (2. sg.). Lyrická skladba, jednoduchá, má čtyři sloky se dvěma rýmy, vždy gramatickými.

Modlitba Kunhutina/Vítaj, kráľu všemohúci (13. st.) – je zapsána v rukopise patřícím dceři Přemysla Otakara II., abatyši Kunhutě. Má především gramatické rýmy. Užívá zpřídavnělých přechodníků přítomných – všemohúci.

Alexandreis (13./14.st.) – skladba psaná neznámým autorem šlechtického původu, oslava makedonského krále Alexandra Velikého. Je napsána podle latinské a německé předlohy, měla asi 9000 veršů, z nichž se dochovala přibližně třetina – 9 zlomků.

V. 3. STARÁ ČEŠTINA

(14. STOLETÍ)

České dějiny: historické souvislosti

- ☑ Králem byl zvolen cizinec Jan Lucemburský, manžel Elišky Přemyslovny (dcery Václava II.).
- ☑ Vláda Karla IV. (zároveň římského císaře) – vydal první psané zemské právo (Majestas Carolina), vymohl založení arcibiskupství v Praze, a tím církevní osamostatnění Čech; založil r. 1348 první středoevropskou univerzitu (nejstarší univerzity - Itálie, Anglie, Francie).
- ☑ Praha se stala v té době sídelním městem římské říše, české země stály v čele uměleckého a kulturního vývoje.

Český jazyk:

Na samém počátku 14. st. se konstituuje

STARŠÍ (SLOŽITĚJŠÍ) VARIANTA SPŘEŽKOVÉHO PRAVOPISU, jejímž základním je důsledné rozlišování sykavek: , *cz = c (otecz – otec)*, *chz = č (chzezzt – čest)*, *z = z (mezí)*, *s = ž (siwot – život)*, *ch = ch (ducha)*, *rs = ř (ors, oř)*, *ie, ye = ě (chtyel – chtěl)*, *c* zejm. před *a, o, u*, *r = k (cozztelu – kostelu)*, *g = j (gmu – jmu)*, v přejatých slovech *g (galiley)*. Délka samohlásek se většinou neoznačuje, případně se naznačuje zdvojením liter za sebou nebo nad sebou (*comaar, ktereem*).

Tento typ pravopisu byl důsledně užit jen v nejstarších opisech staročeských legend, méně důsledně v nejstarších rukopisech *Alexandreidy* a v opisech staročeských legend (v tzv. *Klementinských zlomcích*).

MLADŠÍ (JEDNODUŠŠÍ) SPŘEŽKOVÝ PRAVOPIS se formoval od konce 30. let 14. st. Nerozlišuje sykavkové dvojice *s-š, z-ž, c-č*, zato více respektuje znělost hlásek (odlišuje *z-s, ž-š*). Je méně přesný než starší spřežkový, ale je jednodušší a jeho částečná nejednoznačnost není na úkor srozumitelnosti: *z = z, ž (zly – zlý, zena – žena)*, *cz = c, č (nehczy – nechci, acz – ač)*, *rz = ř (Przemysl – Přemysl)*.

Ve 14. století začíná čeština pronikat do různých literárních žánrů, na konci století již existují i úřední listiny psané česky. Nastává období rozvoje **slovní zásoby** češtiny, především v oblasti náboženské terminologie, jsou přejímána nová slova z němčiny (hybridní slovo *vánoce* z něm. *Weihnachten*, *rychtář, říše, šlechta*), z latiny (*kostel < castellum, mše < misa, oltář < altare, jeptiška < abbatissa, páteř < pater noster (otčenáš, podobně růženec, výtah), kmotra < commater (spolumatka), mnich < monachos (jeden), anděl < angelos*) ad.

Zvláštní postavení ve snahách o *obohacení slovní zásoby* měl univerzitní mistr **Klaret (Bartoloměj z Chlumce)**,² který vytvořil rýmované slovníky latinsko-české pro studenty (Vokabulář, Bohemář). Klaret měl celou řadu spolupracovníků (mezi nimi snad i **Karel IV.** a **Arnošt z Pardubic**). Řadu českých slov vytvořil sám, např.: *bohomluvna = teologie, nadpřiroznila = metafyzika, slovočtena = gramatika, Králemoc = Jupiter, Smrtonoš = Mars* ad.

2 **Klaretovy latinsko-české slovníky** lze nalézt online na těchto adresách: <http://usj.ff.cuni.cz/veda/eltexty/Klaret/frame.htm>, <http://titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/slav/acech/klaret/klare.htm>, elektronickou edici připravil **P. Vavroušek**.

Nejdokonalejší čeština se objevuje v dílech **Tomáše Štítného (Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, Řeči besední, Řeči sváteční a nedělní)**. Rozvíjí se větná stavba (složitější souvětí). V literární tvorbě se objevuje tendence k dělení stylů.

PRAMENY tohoto období

Dalimilova kronika (poč. 14. st.)³ – nejstarší česky psaná veršovaná kronika. Autor je neznámý – název je omyl z 16. st., zpracovává dějiny do r. 1314.

Fragment latinského překladu *Kroniky tak řečeného Dalimila* je uložen v Národní knihovně ČR, dokument byl zároveň zpřístupněn k prohlížení na adrese:

http://www.manuscriptorium.com/Site/CZE/volne_dostupne_dokumenty.asp

4 Kronika je částečně dostupná online na adrese:

http://skoly.manuscriptorium.com/Site/CZE/docs_pribik_pulkava.

Knih rožmberská (14. st.) – právnícká Додаткова література, výklad práv, právnícká terminologie (např. *hlava* = *vražda*).

Rostlinář Olomoucký (poč. 14. st.) – obsahuje staročeská jména rostlin (*břečťan* apod.).

Legenda o Jidášovi (poč. 14. st.) – příklon k mluvenému jazyku, je užíváno lidových názorných rčení. (

Život svaté Kateřiny/Legenda o sv. Kateřině (14. st.) – veršovaná legenda, lyrická skladba považovaná za nejvyspělejší skladbu doby předhusitské, je zaměřena na aktualizaci básnického jazyka, využívá dialogů, klade důraz na velmi bohatý slovník včetně neologismů.

Počátky rozvoje dramatu: **Mastičkář** (14. st.) – zlomek velikonoční hry. Jsou známy dvě části – první tvoří vložku latinsko-české hry Tří Marií, v druhé části je obsažen ve zlomcích rukopis několika latinsko-českých náboženských her. Je užíván lidový až vulgární jazyk.

Rozvoj rytířské epiky (**Tristram a Izolda**), světské lyriky (např. milostná píseň **Dřevo sě listiem odievá**), sociální satiry (**Podkoní a žák**, **Píseň veselé chudiny**, **Satiry Hradeckého rukopisu** – Desatero kázanie božie, Satiry o řemeslnících a konšelích, O lišce a čbánu ad.). V satirách lze pozorovat příklon k běžně mluvenému lidovému jazyku.

Smil Flaška z Pardubic: Nová rada (14. st.) – alegorická skladba vyjadřující představu šlechty o tom, jak by měl král vládnout. V této básni se scházejí zvířata na sněmu a překládají své představy o tom, jak by měl vypadat král (lev).

Kronika **Přibíka Pulkavy z Radenína**⁴ (pol. 14. st.) – kronika vzniklá za podpory a přímé spolupráce samotného Karla IV., který měl zájem na zdůraznění kontinuity českého státu od počátků až do doby lucemburské. Líčí dějiny od stavby Babylónské věže až po dobu smrti královny Elišky Přemyslovny, manželky Jana Lucemburského a Karlovy matky.

Právnícké spisy **Ondřeje z Dubé** (14./15. st.) – Výklad na právo zemské české – byl napsán na objednávku krále Václava IV. kolem r. 1400.

V.4. STARÁ ČEŠTINA (15. STOLETÍ)

České dějiny: historické souvislosti

- ☑ Za vlády Václava IV. se církev stala nejsilnější představitelkou feudální moci. Zvyšuje se vykořisťování lidu, církev hromadí majetek, mravně upadá a ztrácí důvěru věřících.
- ☑ Nejvýznačnějším kritikem církve se stal mistr Jan Hus – kázal česky v Betlémské kapli na Starém Městě pražském, jeho zásluhou byl vydán Kutnohorský dekret (1409), který omezil vliv cizinců na univerzitě. Hlásal, že církev nepotřebuje světské majetky a má žít v chudobě, za kořen všeho zla považoval milování peněz. Svou kritikou získal přízeň lidu, ale znepřátelil si církevní hodnostáře. Spor vyvrcholil v roce 1412 uvalením klatby na Husa a jeho upálením v roce 1415.
- ☑ Husova smrt vyvolala vlnu pobouření – vzniká tzv. husitské revoluční hnutí, které svůj program shrnulo do čtyř pražských artikulů, v nichž byla žádána svoboda kázání, přijímání pod obojí způsobou, zbavení církve majetku a trestání těžkých hříchů bez ohledu na postavení.
- ☑ Armáda Jana Žižky, která založila Tábor a porazila císaře Zikmunda při křížových výpravách, podnikala po Žižkově smrti pod vedením Prokopa Holého útočné výpravy (spanilé jízdy) i za hranice státu. Přes dosažení mírové dohody (basilejský koncil uzavřel s husity tzv. kompaktáta) byl proveden útok a husité byli poraženi v bitvě u Lipan r. 1434.
- ☑ Po smrti Albrechta II. Habsburského se stal králem Zikmundův nedospělý vnuk Ladislav Pohrobek, kališnická strana však zvolila po jeho náhlé smrti Jiřího z Poděbrad (1458), který se snažil o smír kališnické a katolické strany. Nechtěl dovolit rekatolizaci Čech, proto ho papež prohlásil za sesazeného a vyhlásil proti němu válečné tažení. Pro zajištění polského spojení se Jiří z Poděbrad zřekl krátce před smrtí nástupnictví pro své syny a prosadil volbu polského prince Vladislava Jagellonského za českého krále, po jehož smrti pak vládl jeho syn Ludvík II. Jagellonský.

Český jazyk:

Janu Husovi bývá připisována reforma spřežkového pravopisu. Svůj návrh **DIAKRITICKÉHO PRAVOPISU**, podstatně zjednodušující dosavadní pravopis, představil v traktátu **De orthographia bohemica** (1406 nebo 1411). Navrhl diakritická neboli rozlišovací znaménka – gracilis virgula (později označeno jako nabodeníčko dluhé), čárku označující délku samohlásky, např. *á, é*), a punctus rotundus (později označeno jako nabodeníčko krátké), tečku označující měkkost souhlásky, např. *ć, ź = č, ž*), Hus vyžadoval také zapisování *i, y* podle jejich původní výslovnosti a tento úzus se dodržuje dodnes (*liška, slyšet*). Diakritický pravopis se prosazoval velice pomalu, přičemž po celou dobu jeho trvání se

paralelně užívalo mladšího spřežkového pravopisu. Definitivně se prosadil se až v 16. st., a to v upravené podobě tradičně nazývané **bratrský pravopis** (viz dále). Hus také, jako výrazná osobnost své doby, ovlivnil tehdejší podobu jazyka. Ve svých kázáních se snažil užívat živý jazyk, bez zastaralých slov a tvarů (aorist, imperfektum) a i v jeho spisech lze vysledovat příklon k mluvenému jazyku. Nahrazoval cizí, zvl. německá slova (*hantuch* > *ubrusec*, *mantlík* > *pláštiak*, *knedlík* > *šiška*, *marštale* > *konnice*).

V období husitského hnutí proniká čeština za hranice státu. Nejvíce se její vliv projevil na Slovensku, které téměř na dvacet let ovládl **Jan Jiskra z Brandýsa** s armádou převážně českých vojáků. Slovinci v té době užívali češtinu a měšťané vydávali v češtině také úřední listiny. Namísto latiny se v písemném styku se sousedním Polskem užívala čeština. V Polsku byla v 16. st. čeština dokonce jazykem nejen psaným, ale mluveným na královském dvoře a ve vyšších kruzích, polština přijala také kombinaci spřežkového a diakritického pravopisu. České názvosloví proniklo také do různých zemí Evropy, jednalo se zejm. o názvy husitských zbraní, např. do Polska pronikla slova *rucznic* nebo *piszczala*⁵.

PRAMENY tohoto období

Jan Hus:

O církvi (De ecclesia) (1413) – latinsky psaný spis o věcech církevních (popírá papežovo postavení (hlavou církve je Kristus).

Výklad viery, desatera a páteře (1412) – výklad tří modliteb, o mravním životě („*Lépe jest pro pravdu smrť trpěti než pro pochlebenství časnú odplatu vzieti.*“).

Knižky o svatokupectví (1413) – ostrá kritika církve a jejího bohatství.

Postila (1413) – výklad částí evangelia, z lat. *Post illa verba* – po oněch slovech.

Dcerka (1412) – o správném životě žen a dívek.

Listy z Kostnice (1415) – obsahují poslání adresovaná jednotlivcům, skupině Husových kostnických průvodců a příznivců, ale i obci přátel doma, univerzitě a národu.

Vavřinec z Březové:

Husitská kronika – podrobné zachycení událostí z let 1414-22, kronika nebyla dokončena.

Rozvoj lidového zpěvu: husitské chorály – **Jistebnický kancionál** (kol. r. 1420) – (nejznámější písně *Ktož sú boží bojovníci*, *Povstaň, povstaň, veliké město pražské*).

Žižkův vojenský řád (15. st.) – zápis východočeského bratrstva, r. 1423 přijat na sněmu v Německém Brodě, stanovoval vysoké morální požadavky, povinnosti pro všechny, tvrdé tresty.

Budyšínský rukopis (15. st.) – obsahuje tři veršované polemické skladby proti Zikmundovi –

Žaloba Koruny české, *Porok* (=výtka) *Koruny české*, *Hádání Prahy s Kutnou Horou* – alegorie, střetnutí přívrženců husitství s nepřáteli.

V tomto období zlidověla kultura, vzdělanost, umění, velký význam má pro rozvoj písemnictví také vynález knihtisku,⁶ první tištěnou knihou v našich zemích se stala v Plzni vytištěná **Trojánská kronika** (1468).

V. 5. STŘEDNÍ ČEŠTINA – OBDOBÍ HUMANISTICKÉ (16. STOLETÍ – POČÁTEK 17. STOLETÍ)

České dějiny: historické souvislosti

- ☑ Vznik reformace v Německu (1517, Martin Luther), ve Švýcarsku (Jan Kalvín, Ulrich Zwingli).
- ☑ Reformace v našich zemích byla spjata zejména s činností Jednoty bratrské (založena na základě myšlenek jihočeského zemana Petra Chelčického v r. 1457 v Kunvaldu v Orlických horách, k nejvýznamnějším představitelům patřili Řehoř Krajčí, Jan Blahoslav či později Jan Amos Komenský ad.).
- ☑ Reformace se stala lidovým hnutím – pod jejím vlivem se bouří i poddaní v Čechách (potlačená selská povstání).
- ☑ Po smrti Jagellonců na trůně (dědičně) rakouský Ferdinand Habsburský (stává se později i uherským králem a vzniká mnohonárodnostní habsburská monarchie – 1526).
- ☑ Habsburkové – zastánci katolické církve > rekatolizace, založení jezuitské koleje.
- ☑ Odchod části nekatolíků ze země do ciziny a na Moravu, kde byla založena nová střediska Jednoty (v Přerově, Prostějově a Ivančicích).
- ☑ Za vlády Rudolfa II. byl vydán Majestát (1609), který povoloval svobodné vyznávání náboženství.
- ☑ Vliv humanismu přinášel mj. rozvoj národních literatur, jeho rozvoj zbrzdily husitské revoluce, v této době se jeho vliv projevil především v oživení řecko-římské vzdělanosti a oživení antického ideálu krásy.

Český jazyk:

Po vynálezu knihtisku se v tištěných dílech ustálil tzv. **BRATRSKÝ PRAVOPIS** (podle listů vydávaných Jednotou bratrskou), který zachovává převážně diakritický způsob záznamu se zachováním několika spřežek. Původní tečka nad měkkými konsonanty se změnila v háček, kterého se užívalo nad *č, d', ň, ř, t', ž*. Grafém *š* byl používán většinou jen na konci slova, uprostřed slov se užívala *.*

Délka samohlásek se označovala čárkou, kromě *ů* (< *ó*). Dlouhé *í* se z technických důvodů nejprve zdvojovalo, později se zapisovalo *ij*, nakonec *j*. Pro foném *j* byly užívány grafémy *g* nebo *y* (*gegj=její*) pro foném *g* se někdy používal grafém *ğ*. Uchovalo se psaní dvojitého *w*, jednoduché *v* označovalo *u* na začátku slova. Dvojhlaska *ou* se zapisovala *au*. Po *c, s, z* se vždy psalo *y* (*cyzý sýla*).

Pod vlivem humanismu a jeho příklonu k národnímu jazyku začíná čeština nahrazovat latinu v úřadech, česky se rokovalo na sněmech, vyučovalo se v rodném jazyce, přičemž nejvyšší úrovně dosáhly na Moravě školy Jednoty bratrské. S tím

souvisí i další rozvoj slovní zásoby. Jsou přejímána slova zejména z latiny (*puls, preceptor, forma, proces* ad.).

Rozvíjí se větná stavba (vliv latiny) – vznikají složitá, dlouhá souvětí, užívá se tzv. *humanistická perioda*, která se skládá ze dvou částí oddělených dvojtečkou nebo středníkem – z předvětí a závětí, které je myšlenkově závažnější. Komplikovaná syntax, ovlivněná latinskými texty, si vyžádala zdokonalení interpunkce. Čárka se však používala podle pauz ve výslovnosti, nikoliv podle syntaxe. Začaly se používat i tečka, dvojtečka, otazník a vykřičník. (více viz kapitola Vývoj syntaxe). S rozvojem syntaxe souvisí i hojně užívání vět vztažných, postavení slovesa na konci věty, výskyt přechodníků a pasiva. Vzrůstá obliba v obrazných pojmenováních, využití přísloví a rčení. Standardem spisovného jazyka pro další období se stala Bible kralická.

V tomto období vznikají *první mluvnice českého jazyka*, které pokládají za vzor latinu a řečtinu. Všímají si především hláskosloví, výslovnosti, pravopisu a zdůrazňují vyspělost českého jazyka:

Beneš Optát, Petr Gzelus, Václav Filomates: Gramatika česká (1533) – úsilí o ustálení pravopisu. Byla vydána v Náměšti nad Oslavou, proto se jí říká také "náměšťská". Opírali se o překlad Nového zákona, měla dvě části – Ortographia a Etymologia.

Jan Blahoslav: Deklarací na gramatiku českou (1571) – úvahy o kultuře jazyka a výslovnosti. Jsou to poznámky k náměšťské gramatice. Blahoslav je ve svém pohledu na jazyk konzervativnější, lituje zániku starých minulých časů, bojuje proti samoúčelnému přejímání nových výrazů a cizích slov, posuzuje jazyk z hlediska estetického, snaží se ho stylisticky rozlišovat. Věnuje pozornost i dialektům a lexikálním diferencím mezi Čechami a Moravou, přičemž upřednostňuje české hláskové podoby: „*Moravané, ačkoli českým jazykem mluví, však ne tak pěkně a slušně vyřikají slov některých... Čechové řkou pěkným slovem hlemejžd', Moravci mrzutě slimák!*“.

Matouš Benešovský řečený Philonomus: Grammatica Bohemica (1577) – první mluvnice podávající přehled paradigmát a sloves. Autor mluvnice, utrakvistický superior kláštera Na Slovanech (znal staroslověnštinu), podal 1. přehled paradigmát jmen, sloves, uvádí 7 pádů a upozorňuje na spjatost kategorie vidu a času.

Vavřinec Benedikti z Nedožier: Grammaticae Bohemicae libri duo (1603) – přehled celé soustavy jazyka na základě Bible kralické, první komplexní popis jazyka. Tato gramatika se stala základem, z něhož vycházely další popisy češtiny.

PRAMENY tohoto období

Petr Chelčický:

O trojím lidu (1425) – spis, který odsuzuje středověké dělení společnosti na tři stavy – kněžský, vojenský a robotný.

Siet viery pravé (1440–1443) – kritika církve, hromadění majetku, touha po spravedlivé společnosti.

Postila (1435) – sbírka kázání.

Čeští humanisté: Program tohoto křídla byl vyjádřen v předmluvě *Přípis knězi Jírovi* (1495) ke *Knihám o napravení padlého* (**Jan Zlatouštý**), které přeložil **Viktorin Kornel ze Všehrd**. V této předmluvě Kornel předložil program národního humanismu: „*na základě cizích, případně svých vzorů píšeme česky, čímž češtinu šlechtíme a tříbíme*“.

Latinští humanisté: **Jan z Rabštejna (Dialogus)**, **Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic**, **Jan Campanus Vodňanský** ad.

Nauková Додаткова література: **Viktorin Kornel ze Všehrd – O právech, o súdiech i o diskách země české knihy devatery** (1494–9) – počátky česky psané vědy, právnícká Додаткова література.

Rozvoj cestopisů: **Kryštof Harant z Polžic a Bezdružic**, **Václav Vratislav z Mitrovic**.

Kroniky: **Václav Hájek z Libočan – Kronika česká** (1541).

„Zlatý věk“ českého písemnictví – doba veleslavínská (od 70. let 16. st.), **Daniel Adam z Veleslavína** (nakladatel, tiskař, vydával mj. vícejazyčné slovníky).

Jana Blahoslav:

Filipika proti misomusům (1567) – obhajoba nutnosti vzdělání pro člověka, obrana kultury, filipika = plamenná řeč s pádnými důkazy.

Musica (1558) – hudební teorie.

Sestavil **Šamotulský kancionál** (1561) – zpěvník bratrských písní.

Přeložil **Nový zákon** a dal podnět k překladu celé Bible (vydáváno v Kralicích nad Oslavou):

Bible kralická (BK) 7,8 (1579 – 1594) – šestisvazkový překlad („šestidílka“) přesáhl svůj původní záměr, stal se vrcholným činem tehdejšího českého písemnictví. BK je psána upraveným diakritickým pravopisem (bratrským pravopisem). V BK se poprvé v českém prostředí objevuje dělení kapitol na verše (podle vzoru Roberta Stephana z roku 1551).

Výjimečnost tohoto díla je dána i tím, že je zřejmě prvním českým překladem, který se snažil vycházet z původních biblických jazyků (hebrejštiny, aramejštiny a řečtiny), nikoliv z latinské Vulgáty, přičemž se překladatelé velmi snažili o přesný překlad. Ve své době byla ceněna nad Lutherovu, její čeština se stala po další století vzorem ryzí češtiny, jakožto *bibličina* byla užívána jako církevní jazyk na Slovensku.

Iniciátorem překladu byl Jan Blahoslav, který sám přeložil Nový zákon (NZ) podle řecké a latinské předlohy. První vydání NZ vyšlo v roce 1564 v Ivančicích. Z dalších překladatelů BK to byl např. Mikuláš Albrecht z Kaménka, Lukáš Helic, Jan Eneáš, Izaiáš Cibulka, Jiří Strejc ad.

„*I každé chrastiny polní, dříve než byla na zemi, i všeliké byliny polní, prvé než vzcházela; nebo ještě byl nedštil Hospodin Bůh na zemi, aniž byl který člověk, ješto by dělal zemi.*“ (Bible kralická, 1613, novočeský prepis).

V. 6. STŘEDNÍ ČEŠTINA – OBDOBÍ BAROKNÍ (POLOVINA 17. STOLETÍ – KONEC 18. STOLETÍ)

České dějiny: historické souvislosti

- ☑ V roce 1618 vypuklo české stavovské povstání, které zahájilo třicetiletou válku, ukončenou v roce 1648 Vestfálským mírem.
- ☑ Za vlády Matyáše II. Docházelo k porušování Rudolfova Majestátu, což vyvolalo pobouření – kališnická šlechta vypověděla králi poslušnost a zahájila odboj. Vytvořila vládu 30 direktorů a po smrti Matyáše zvolila (místo nástupce Ferdinanda II.) Fridricha Falckého.
- ☑ V roce 1620 byly české stavy poraženy Habsburky v bitvě na Bílé hoře, v roce 1621 bylo na Staroměstském náměstí v Praze popraveno 27 účastníků povstání.
- ☑ V roce 1627 bylo vydáno Obnovené zřízení zemské, které potvrdilo dědičné nároky Habsburků na trůn > katolické duchovenstvo prvním stavem v zemi, vedle češtiny se užívala němčina, české země ztratily samostatnost, byla obnovena rekatolizace. Mnoho nekatolíků odchází do jiných zemí a zároveň s nimi i značná část představitelů české kultury, tato doba je později nazývána dobou „temna“.
- ☑ Exulanté se usadili především na Slovensku, v Polsku a Německu. K nejznámějším osobnostem pobělohorského exilu patřil poslední biskup Jednoty bratrské, Jan Amos Komenský (Narodil se v r. 1592 na Moravě, po studiích učil na školách Jednoty bratrské v Přerově a ve Fulneku, r. 1628 odchází do vyhnanství. Působil v polském Lešně, na Slovensku, ve Švédsku, v Uhrách a v Nizozemí, kde také zemřel v r. 1670, je pochovaný v Naardenu). Mimo jiné žádal, aby se vyučovalo v rodném jazyce, propagoval „školu hrou“, srozumitelnost, názornost, připravil první obrázkovou učebnici. Je znám po celém světě a nazýván učitelem národů.

Český jazyk:

Po třicetileté válce se počet česky píšících autorů začal výrazně zužovat, čeština mizela ze šlechtických sídel i z měst a česká inteligence odcházela do exilu nebo do ústraní. Postupující germanizace vyvolala snahy bránit se cizím vlivům, začínají působit puristé (brusiči jazyka), kteří (s dobrými úmysly) vytvářeli neobratné neologismy, např. **Jiří Konstanc – Brus jazyka českého** (1667) nebo **Matěj Václav Šteyer** (dílo **Žáček aneb Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti**, 1668). Jistou odbornou úroveň lze nalézt v mluvnici **Václava Jana Rosy Čechořečnost, seu Grammatica Linguae Bohemicae** (1671), ve které se však poněkud neohrabaně pokouší vytvářet české ekvivalenty cizích termínů, např. *skokotnosta – taneční mistr*, *čistonosopléna – kapesník*, *způsob poroučejičný – imperativ*, *způsob nadnášejičný – superlativ* apod. (Některé Rosovy neologismy ale použil J. Jungmann při vytváření literárněvědné a gramatické

terminologie – *veselohra, hláska, samohláska, příslovce*). Obdobnou snahu nacházíme i v díle **Jana Václava Pohla Gramatika česká oder die böhmische Sprachkunst** (1756): *myslivíř – student, skokotnosta – taneční mistr, letodník – kalendář, polokolec – háček, břinkoklapka – klavír, modlírna – modlitebna, dlažkodělna – cihelna, jezna – jídelna, zámřežna – kancelář* ad. K nejlepším gramatikám té doby patří **Grammatica Slavico-Bohemica** (1746) **Pavla Doležala**, která soustavněji pojednává o slovo tvorbě. Zavedl také řazení sloves do šesti tříd podle kmene infinitivního. Proces úpadku češtiny byl v poslední třetině 18. století ukončen vznikem obrozeneckého hnutí. 19

PRAMENY tohoto období

Česká Додаткова література se poprvé rozdělila na oficiální (např. **Bedřich Bridel**), ineditní (např. **Bohuslav Balbín**) a exilovou (např. **Jan Amos Komenský**, **Pavel Stránský** a **Pavel Skála ze Zhoře**).

Jan Amos Komenský:

Kšaft umírající matky Jednoty bratrské (1650) – napsáno po Vestfálském míru (1648), který ukončil naděje exulantů na návrat do vlasti.

Labyrint světa a ráj srdce (1623) – ostrá kritika tehdejší společnosti.

Listové do nebe (1618) – 5 fiktivních dopisů chudých Kristu.

O poezii české (po 1620) – propaguje časomíru.

Thesaurus linguae bohemicae – materiály připravované (téměř 40 let) pro vydání slovníku českého jazyka shořely v roce 1656 při požáru Lešna. Zachovala se sbírka přísloví a rčení **Moudrost starých Čechů za zrcadlo vystavená potomkům**, vydaná v r. 1849 společně s **Didaktikou českou**.

Theatrum universitatis rerum (1616-18) – hájil češtinu před výtkami malého bohatství.

Pedagogické spisy:

Didactica magna (1538), **Informatorium školy mateřské** (kol. 1630), **Orbis sensualium pictus** (1658) – původně učebnice latiny, později i jiných jazyků.

Janua linguarum reserata (1631) – učebnice latiny.

„Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu hříchy našimi na hlavu naši uvedeného vlada věcí tvých k tobě se zase navrátí, ó lide Český!“

Bohuslav Balbín – Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště českého (psáno asi r. 1672).

Oficiální Додаткова література: **Svatováclavská bible** (1677 – 1715) – katolický překlad pořízený jezuitou na základě revidované latinské Vulgáty.

Bedřich Bridel – Co Bůh? Člověk? (1658) – úvaha o boží dokonalosti a nicotě lidské.

Adam Michna z Otradovic – Česká mariánská muzika (1647) – kancionál. Lidová a pololidová tvorba.

Ničení knih jezuitou **Antonínem Koniášem**.

V. 7. NOVÁ ČEŠTINA (VZNIK NÁRODNÍHO OBROZENÍ – POLOVINA 19. STOLETÍ)

České dějiny: historické souvislosti

- ☑ Reformy Marie Terezie v duchu osvícenského absolutismu (rozumně uspořádaný stát ke všeobecnému blahu občanů).
- ☑ V roce 1781 byl vydán toleranční patent a zrušeno nevolnictví jejím nástupcem Josefem II.
- ☑ Od roku 1751 byla postupně zaváděna výuka českého jazyka do škol, první z nich byla tereziánská vojenská akademie ve Vídeňském Novém Městě.
- ☑ V roce 1754 vzniká vojenská katedra češtiny.
- ☑ V roce 1775 byl zřízen kabinet českého jazyka ve Vídni a v roce 1793 na Univerzitě Karlově.
- ☑ Přetrvávající germanizace (němčina na úřadech a ve školách) zvedá vlnu odporu a také zájmu o mateřský jazyk. Do čela tohoto hnutí se stavějí čeští učitelé a kněží a postupně (zhruba od poslední třetiny 18. století do roku 1848) se formuje proces **národního obrození** (NO), jehož hlavním úkolem bylo oživit český jazyk a motivovat český národ k větší uvědomělosti.
- ☑ Počáteční jazykový ráz představovaný Josefem Dobrovským a Josefem Jungmannem přerostl na konci do zformování politického programu austroslavismu Františka Palackého. V dobovém tisku ho prosazoval zejména Karel Havlíček Borovský.
- ☑ Inspirace „národních buditelů“ v historii (František Palacký) či v jiných slovanských národech, zejména v Rusku (František Ladislav Čelakovský, Pavel Josef Šafařík, Jan Kollár).
- ☑ Důraz na zlepšení všeobecného vzdělání lidových vrstev, prostředkem vzdělávání se stalo divadlo a vydávání knih, které byly tištěny Václavem Matějem Krameriem v pražské České expedici (1786).
- ☑ České divadlo – Josef Kajetán Tyl, organizátor, dramatik a dramaturg Stavovského divadla. Vznik ryze českého divadla Bouda (1786–1789). V roce 1850 vzniká Sbor pro zřízení českého národního divadla, které bylo otevřeno v roce 1881.
- ☑ Vznik slavistiky, nauky o slovanských národech a slovanské vzájemnosti.
- ☑ 1831 – založení Matice české, která se od 40. let stala nejvýznamnějším vydavatelem české odborné literatury.

Periodizace národního obrození:

1) **Obranná (konsolidační) fáze (80. léta 18. st. – poč. 19. st.)** – obrana jazyka, tzv. generace Dobrovského, počátky českého divadla, básnictví a žurnalistiky.

2) **Ofenzivní fáze (poč. 19. st. – konec 20. let 19. st.)** – období vlastenecké agitace, tzv. generace Jungmannova.

3) **Vítězná fáze (30. léta 19. st. – 50. léta 19. st.)** – vítězství celonárodního hnutí, politický charakter, tzv. generace Palackého.

Český jazyk:

Znovu je vydána starší Balbínova **Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště českého**, vznikají také další obrany českého jazyka:

Jan Václav Pohl: Pravopisnost řeči české (1756) – návrh ortografické reformy.

Karel Ignác Thám: Obrana Jazyka Českého proti zlobivým jeho utrhačům, též mnohým vlastencům v cvičení se v něm nedbalých a liknavým sepsaná (1783) – odůvodňuje potřebu češtiny a nabádá k jejímu studiu.

Na sklonku 18. století byly vydávány obrozenecké mluvnice:

František Martin Pelcl – Grundsätze der Böhmischen Grammatik (1795) – základy české mluvnice, schvaloval tvary jako *vozejk, mejdlo, divové, se zubami, muži, mladé děvčata*.

František Jan Tomsa – Böhmische Sprachlehre (1782) – schvaloval tvary *vokoun, pejcha*, duálový – *dva česká, miluji, piji, ale i stůni, meli, voři*.

Nepřipouštěl protezi *vovoce*, uznával tvary *ouřad, vejdělek*.

Karel Ingác Thám – Böhmische Grammatik zum Gebrauche der Deutschen (1798) – významné ve své době, uznával tvary *potokové* ad.

Jan Nejedlý – Böhmische gramatik (1804).

Jazyk 1. fáze (obrná) = snaha čelit germanizaci, vzorem veleslavínská čeština, snahy o kodifikaci jazyka.

Josef Dobrovský

Ausführliches Lehrgebäude der böhmischen Sprache (1809) – „Podrobná mluvnice jazyka českého“, provedl tzv. analogickou opravu pravopisnou (viz Novočeský pravopis). Rozdělil slovesa do tříd podle kmene minulého, zpřesnil tvary přechodníků. Píše *ounor, tejden*, ale *užitek, sukno*, lépe než *dluhách* je *dlužích*. Uvádí *piji*, ale *mru, tru, dru*. Nedovoloval protetické *v-*, psal jedno *l*. Získala platnost kodifikace.

Deutsch-böhmisches Wörterbuch (1802, 1819) – dvoudílný německo-český slovník.

Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur (Dějiny české řeči a literatury) (1792) – oslava veleslavínské češtiny. Jako první se pokusil o periodizaci vývoje češtiny a její literatury a určení jednotlivých etap vývoje. Důsledně spojuje dějiny české literatury s dějinami českého jazyka.

Základy jazyka staroslověnského – 1. vědecká mluvnice staroslověnštiny.

Česká prozódie – propagoval přízvuknou prozódii, stanovil pravidla českého trochejského sylabotnického verše.

Jazyk 2. fáze (ofenzivní) = obohacování slovní zásoby.

Josef Jungmann:

Slovník německo-český (1834-9) – pětídílný překladový i výkladový slovník, obsahoval 120 tisíc slov. Čerpal ze starých památek, lidové slovesnosti, jiných

slovanských jazyků – např. z ruštiny: *příroda, jeseň, vzduch*, polštiny – *tklivý, závoj, obřad, předmět, plyn*. Některá slova jsou užívána dodnes (*kyslík, dusík, uhlík, podmět, mluvnice, sněženka, lýkovec, výrobek*), některá se neujala (*lučba-chemie, tázanec-otazník, umnice-logika, magnetyčina*). Spolupracoval s botanikem **Janem Svatoplukem Preslem**, fyziologem **Janem Evangelistou Purkyně**, básníkem **Antonínem Markem**.

Rozmlouvání o jazyce českém (1803, 1806) – kulturní program generace, na rozdíl od Dobrovského věřil v budoucnost češtiny, odsuzoval poněmčené Čechy, kteří své chování vydávají za kosmopolitismus.

František Novotný z Luže: Pravidla české řeči (1818).

J. B. Malý: Krátká mluvnice pro Čechy (1845) – počest'ování názvů pádů ad.

Thomas Burian: Lehrbuch der böhmischen Sprache für Deutsche (1843) ad.

Jazyková norma za obrození: odstranění protetického *v-*, kolísání kvantity – např. *čaj, chvílka* apod., kolísání tvarů *chrání/chránějí, vlasami, na hrobách* apod.

Odchytky v postavení přívlastků – módou byla antepozice přívlastku neshodného – *zbrocené harfy tón* apod.

V této době vzniká podoba **NOVOČESKÉHO PRAVOPISU**: K nejdůležitějším úpravám patří tzv. analogická úprava **Josefa Dobrovského**. Po *c* se začalo psát jen *i, í*, po *s, z* *i, í* nebo *y, ý* podle etymologie nebo morfologické analogie: např. *tisíc, syn*, nom. sg. *kosi* podle *páni*, akuz. sg. *kosy* podle *pány*, podle *sedím, cítím* i *prosím, vozím*. U adjektiv uvádí podle *medvědí* analogicky i *kozí, husí*, podle *hadi* i *kosi*, ale vždy *otci* a *vojáci*. V kořenech slov ponechával *y-*: *zyma, sylný*. Byl také zaveden dnešní způsob psaní spojky *i* (dříve *y*).

V roce 1817 zavedl **Václav Hanka** ve spise **Pravopis český** psaní *u* na začátku slova místo *v-* (*vmysl > úmysl*). Tím přechodně vypadlo písmeno *v* z české abecedy, neboť souhláska *v* se psala jako *w* (bilabiální výslovnost zanikla ve 14. st. objevením fonému *f* v cizích slovech a domácím *upvati > úfati*). Později začíná boj o tuto úpravu, která končí skladnou opravou pravopisu.

V r. 1842 se uskutečnila tzv. reforma skladná, připisovaná **Pavlu Josefu Šafaříkovi**. Grafém *j* byl nahrazeno grafémem *í*, v důsledku toho byly grafémy *g* a *y* v platnosti *j* nahrazeny grafémem *j*; litera *g* se tak uvolnila pro označování *g* (a nemuselo se užívat *g* s háčkem): např. *její* místo dřívějšího *gegj*. Tato oprava byla částečně přijata Maticí českou, přijato nebylo psaní *ou* místo *au* a *v* místo *w*, a to až do roku 1849.

V letech 1849 – 1850 proběhla třetí reforma pravopisu – bylo zavedeno psaní *v* místo *w* a *ou* místo *au*, začala se označovat délka nad počátečním *ú* (*úřad*), pomocné tvary *bych, bys...* se začaly psát zvlášť, příklonka *-li* s tiretem. Tím byl novočeský pravopisný systém postupně zbaven všech nevyhovujících archaismů. Ve dvacátých letech byl také změněn typ písma: stará gotická fraktura (švabach) byla nahrazena latinkou (renesanční antikvou). V této souvislosti byla odstraněna spřežka $\square\square$ a nahrazena písmenem *š*.

PRAMENY tohoto období

František Faustín Procházka, Václav Fortunát Durych – Bible česká (1778–1780), zdokonalená – 1804, 1805 a Písmo svaté Nového zákona – 1786.

Spor o rukopisy: **Rukopis královédvorský** – nalezen r. 1817 ve Dvoře Králové, označen za památku z konce 13. st., **Rukopis zelenohorský** – anonymně zaslán Národnímu muzeu (purkrabímu hraběti Kolovratovi) r. 1818, nalezen na Zelené hoře u Nepomuku, označen za památku z 10. st. Obsahují převážně skladby epické. Spory trvaly do 80. let 19. st., byla prokázána jejich nepravost (zvl. v časopise Athenaeum: **T. G. Masaryk, J. Gebauer** ad.). Rukopisy měly dokázat starobylost naší kultury a posílit národní sebevědomí. Pravidelní autoři podvrhu: **Václav Hanka** (knihovník a archivář Českého muzea, jazykovědec, básník), **Josef Linda** (novinář a spisovatel).

Vznik první novočeské básnické školy: **A. J. Puchmajer, Šebestián Hněvkovský: Sebrání básní a zpěvů** (syllabotónický verš) x **Václav Thám: Básně v řeči vázané** (vliv anakreontské poezie).

Josef Jungmann:

Slovesnost (1820) – učebnice poetiky a čítanka.

Historie literatury české (1825) – přehledné dějiny české literatury – knihopis – soupis literárních památek od nejstarších dob po současnost, periodizace.

Jan Kollár:

Básně, Slávy dcera (1824) – časoměrná prozódie – spojení hexametru (6stopý verš) s pentametrem (5stopý verš) = elegické distichon.

Aj, zde leží zem ta před okem mým slzy ronícím

Někdy kolébka, nyní národu mého rakev.

Pavel Josef Šafařík: Počátkové českého básnictví, obzvláště prozódie (1818) – spolu s F. Palackým, z obav před Dobrovským (který prosazoval syllabotónický verš) vydáno anonymně. Požadavek umělecky náročné tvorby, propagace časomíry.

Slovanské starožitnosti (1836–7) – pracoval na starých slovanských dějinách.

František Palacký: Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě (1848) – pět dílů zobrazujících minulost české země, některé části (zejm. husitství) jsou poněkud zidealizované.

František Ladislav Čelakovský:

Ohlas písní ruských (1829) – napodobil zejm. ruskou epiku tzv. bylin (písní o tom, co bylo).

Ohlas písní českých (1839) – skladby inspirované lidovou slovesností.

Karel Jaromír Erben: Kytice z pověstí národních (1853) – sbírka 12 básní, převážně balad.

Josef Kajetán Tyl: Fidlovačka (1834) – zazněla zde poprvé píseň *Kde domov můj*, hudbu k ní složil František Škroup. Další dramata – **Kuthohorští havíři, Jan Hus, Strakonický dudák** ad.

Další autoři: **Karel Havlíček Borovský: Epigramy, Tyrolské elegie, Křest sv.**

Vladimíra, Král Lávra. Karel Sabina: Oživené hroby.

Božena Němcová: Babička, V zámku a podzámčí, Obrazy z okolí domažlického, Pohorská vesnice.

Karel Hynek Mácha: Máj, Cikáni, Mária, Křivoklad.

V.8. NOVÁ ČEŠTINA (2. POLOVINA 19. STOLETÍ)

České dějiny: historické souvislosti

- ☑ Další rozvoj českého jazyka – v roce 1882 došlo k osamostatnění české univerzity (rozdělení pražské univerzity na českou a německou část).
- ☑ Čeština proniká do škol a úřadů, rozvíjí se publicistika.

Český jazyk:

Dále se rozvíjí česká terminologie, např. **Jan Nepomuk Škroup** vytváří hudební názvosloví, **Miroslav Tyrš** tělovýchovnou terminologii, **Pavel Josef Šafařík** vydává **Německo-český slovník vědeckého názvosloví pro gymnázia a reálné školy** ad.

Objevují se spory o vzor jazyka při jeho popisu: jazykoví teoretici viděli vzor spisovného jazyka v jazyce humanistickém, někteří autoři však považovali za vhodnější popis lidového jazyka či jazyka soudobých spisovatelů. Vycházejí další kodifikace jazyka, v nichž se tyto spory vyostřují:

Martin Hatalla: Skladba jazyka českého (1850) – v popisu jazyka se opíral o jazyk děl současných spisovatelů, nebral v potaz jazyk starší literatury. Kniha měla být zavedena do škol, avšak např. K. J. Erben se k ní postavil velmi odmítavě.

Václav Zikmund: Skladba jazyka českého (1863) – nepodává výklad soudobého jazyka, ale zaměřuje se na výklad, který má sloužit jako návod a vzor správného a kultivovaného vyjadřování. Za základ jazykové správnosti bere jazyk vyspělé literární tvorby 16. století, přitom však přihlíží podle potřeby k památkám mladším i starším.

Josef Durdík: Kallilogie čili o výslovnosti (1873) – výklady z fonetiky, gramatiky, ortoepie spolu s výklady literárněhistorickými, estetickými a obecně kulturními. Hlavním kritériem popisu jazyka je jazyk lidu a nejlepších soudobých spisovatelů, nikoliv starý jazyk.

Neshody vyvrcholily v 70. letech vznikem celé skupiny „brusičů“ jazyka:

Jan Javůrek: Brus jazyka českého (1873) – upravoval české tvarosloví podle zásad, které si sám vymyslel – odmítal např. ak. sg. zájmena *on (ho, jeho)*, doporučoval spojení jako *vyznati se na něco, poslati po syna, podepsati se v něčem* apod.

Vincenc Prasek: Brus příspěvěčkem ku skladbě srovnávací (1874) – obhajoval jevy dávno mrtvé, jako *mrskání metelné, házení kamenné*, zaváděl do spisovné češtiny opavské dialektismy apod.

Do sporů zasáhla i Matice česká, která už r. 1871 ustanovila komisi pro brus jazyka českého a ve svém prohlášení se postavila na stranu staromilců. Komise (**J.**

Gebauer, V. Zikmund, K. Tieftrunk ad.) připravila matiční **Brus českého jazyka**, který vyšel celkem 3x (1887–1894) a který byl připraven podle těchto zásad: a) měřítkem správnosti je stará čeština až do Komenského, b) je třeba se opřít i o lidovou řeč, c) důležitá je i analogie jiných slovanských jazyků

Na pevný historický základ postavil české hláskosloví a tvarosloví svým dílem **Jan Gebauer** (1838–1907):

Historická mluvnice jazyka českého – části *Hláskosloví* (1894), *Tvarosloví – Skloňování* (1896), *Tvarosloví – Časování* (1898), *Skladba* (1929, k vyd. upravil František Trávníček).

Slovník staročeský (1903, 2 díly, 2. díl připravil k vydání Emil Smetánka).

Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské I, II (1890).

Krátká mluvnice česká (1891).

Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví (1902) – u maskulin a neuter odstraňuje femin. koncovky, důsledně žádá skloňování i-kmenů podle vzoru *kost*, užívá tvary *kupuji, teši*, prosazuje starobylé tvary – Boleslavě, do Chrudimě, zavádí analogický imperativ *bij, kryj* místo *bí, krej*, obnovuje přísná pravidla flexe přechodníků, zavádí starý tvar *dada, dadouc* ad.

Spolu s T. G. Masarykem a J. Gollem měl největší zásluhu na prokázání nepravosti Rukopisů královédvorského a zelenohorského, ačkoli byl zpočátku jejich zastáncem.

PRAMENY tohoto období

Rozvoj divadla – **Bedřich Smetana: Libuše** (opera, slavnostní otevření Národního divadla –1881, 1883).

Májovci (almanach Máj, 1858) – **Jan Neruda: Povídky malostranské, Vítězslav Hálek: V přírodě, Adolf Heyduk: Cimbál a husle, Rudolf Mayer: V poledne, Václav Šolc: Prvosenky, Karolina Světlá: Vesnický román, Jakub Arbes: Newtonův mozek** ad.

Ruchovci (almanach Ruch, 1868) – **Svatopluk Čech, Eliška Krásnohorská, Josef Václav Sládek** ad.

Lumírovci (časopis Lumír, 1877) – škola kosmopolitní – **Jaroslav Vrchlický, Julius Zeyer, Josef Václav Sládek** ad.

Historická próza – **Alois Jirásek**, vesnický román – **Antal Stašek**.

Realismus – drama – **brá Mrštíkové**.

Česká moderna 90. let – **Antonín Sova, Otokar Březina, Karel Hlaváček, František Xaver Šalda;**

generace „buřičů“ – **Viktor Dyk, František Gellner, Fráňa Šrámek, Karel Toman, Stanislav Kostka Neumann.**

Petr Bezruč.

V.9. NOVÁ ČEŠTINA – 20. STOLETÍ

České dějiny: historické souvislosti

- ☑ V roce 1916 vznikl časopis Naše řeč (1916) – péče o kultivaci spisovné češtiny, zvláště úřední (zejm. stati Josefa Zubatého a Václava Ertla).
- ☑ V roce 1918 vznikla Československé republiky – v důsledku toho potřeba nové péče o jazyk národa.
- ☑ Dotvářela se odborná terminologie, vznikl časopis Naše úřední čeština, který sleduje nápravu úředního jazyka ve všech oborech.
- ☑ V roce 1926 byl založen Pražský lingvistický kroužek (Vilém Mathesius, Bohuslav Havránek, Miloš Weingart, Roman Jakobson, Nikolaj Sergejevič Trubeckoj) – pohled na jazyk z hlediska funkčního, diferencovaně podle funkce. Vznik pod vlivem ruského formalismu, imanentistická teorie – soustřeďuje se na vnitřní funkce složek uvnitř díla, obsah je pouhý význam.
- ☑ Za okupace – jsou zavřeny vysoké školy, obnovena germanizace, čeština je vytlačována z úřadů.
- ☑ V roce 1938 vznikl Kruh přátel českého jazyka (zakladatelé: Josef Václav Bečka, Jiří Haller, Vladimír Šmilauer ad.).
- ☑ V roce 1946 byl založen Ústav pro jazyk český ČSAV.
- ☑ Po r. 1948 – ideologizace, vliv ruštiny – přejímání slov (např. kolchoz, přestrojka), poklonkování marxismu.
- ☑ Nivelizace nářečí, rozvoj městské mluvy (např. brněnská plotna), obecné češtiny.

Český jazyk:

V roce 1926 vznikl **Pražský lingvistický kroužek (PLK)** – k zakládajícím členům patřili **Vilém Mathesius, Bohumil Trnka, Bohuslav Havránek a Jan Mukařovský**, ze zahraničních autorů **Roman Jakobson, Nikolaj Sergejevič Trubeckoj a Sergej Karcevskij**.

Na prvním sjezdu slovanských filologů (v Praze v roce 1929) předložili základní výzkumný koncept (*Teze*). Vycházeli zejména z myšlenek strukturalismu **Ferdinanda de Saussura**. Rozpracovali mj. bilaterální teorii jazykového znaku jako arbitrární jednoty označovaného (fr. signifié) a označujícího (fr. signifiant). Příspěvky PLK byly publikovány v řadě *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*.

Jedním z hlavních úkolů České akademie věd a umění (založena v roce 1891) bylo připravit velký výkladový slovník národního jazyka.

R. 1906 podal **F. Pastrnek** spolu s **F. Š. Kottem** a **J. Zubatým** návrh na zahájení přípravných prací na slovníku. V roce 1911 bylo založeno nejstarší akademické pracoviště – Kancelář Slovníku jazyka českého, která v letech 1935 – 1957 vydávala **Příruční slovník jazyka českého** (vycházel nejprve v sešitech).

Po 2. světové válce byla Kancelář přeměněna na **Ústav pro jazyk český** (1946), jehož úkoly se rozšířily o zkoumání českých nářečí, dějin češtiny a problematiky

současného jazyka v podobě písemné i mluvené, stylistiky, jazykové kultury aj. Nově vzniklo brněnské pracoviště ústavu, rozvíjející domácí tradice zkoumání nářečního a etymologického.

Na původní devítisvazkový Příruční slovník navázal čtyřsvazkový **Slovník spisovného jazyka českého** (1960 – 1971) a jednosvazkový **Slovník spisovné češtiny** (1. vyd. 1978), po sešitech vycházel **Staročeský slovník** a **Etymologický slovník jazyka staroslověnského**, situaci v oblasti českých nářečí dokládá **Český jazykový atlas**.

Důležité postavení v prezentaci výsledků českého jazykovědného zkoumání zaujímají časopisy vydávané Ústavem pro jazyk český –

Naše řeč (založená r. 1916),

Slovo a slovesnost – Časopis pro otázky teorie a kultury jazyka (založený r. 1935 jako orgán Pražského lingvistického kroužku),

Časopis pro moderní filologii (od r. 1911),

Linguistica Pragensia (od r. 1991),

Acta onomastica (od r. 1960).

Mimo to vycházejí ročenky **Bibliografie české lingvistiky** a **Bibliografie české onomastiky**, osobní bibliografie významných jazykovědců ad.

V průběhu 20. století se objevuje nová generace jazykovědců (**Jaroslav Bauer, Jaromír Bělič, František Daneš, Pavel Eisner, Miroslav Grepl, Karel Hausenblas, Bohuslav Havránek, Alois Jedlička, Milan Jelínek, Miroslav Komárek, František Kopečný, Josef Kurz, Václav Machek, Vladimír Šmilauer, František Trávníček** ad.) a vznikají nové kodifikace jazyka:

Pravidla pravopisu

Pravidla českého pravopisu – vycházejí od roku 1902, ve vydání z roku 1992 bylo zjednodušeno psaní přejatých slov dle výslovnosti (např. *diskuze, režizér* atd.), poslední vydání v roce 2005: *Pravidla českého pravopisu*. Praha: Academia, vyd. 2. (s dodatkem MŠMT).

Ortoepie:

J. Durdík: Kallilogie čili o výslovnosti (1873)

A. Frinta : Novočeská výslovnost (1909)

F. Trávníček: Správná česká výslovnost (1931)

Po 2. světové válce vzniká v ČSAV ortoepická komise:

Výslovnost spisovné češtiny - 1. díl - slov českých – B. Hála

2. díl - slov cizích – **M. Romportl** ad.

Mluvnice

F. Trávníček: Mluvnice spisovné češtiny (1951) – konzervativní, pozitivistický pohled

B. Havránek, A. Jedlička: Česká mluvnice (1951) – popisná, ale přesnější

B. Havránek, Alois Jedlička: Stručná mluvnice česká (1952)

Vladimír Šmilauer: Nauka o českém jazyku (1972) – přehledné shrnutí poznatků o současné spisovné češtině

Mluvnice češtiny (1986–7) – „akademická“, 3 díly, pouze popisuje jazyk, nechce kodifikovat, obsahuje i valenční syntax:

1. díl – fonetika, fonologie, slovotvorba
2. díl – morfologie
3. díl – skladba (syntax).

Slovníky:

Příruční slovník jazyka českého (1935–1957), 9 svazků, cca 250 000 hesel

B. Havránek a kol.: Slovník spisovného jazyka českého (1958–1971)

J. Filipce, F. Daneš Slovník spisovné češtiny (1978) – „pro školu a veřejnost“

J. Jelínek, J. V. Bečka, M. Těšitelová: Frekvenční slovník slov a tvarů (1961)

J. Haller: Český slovník věcný a synonymický (1969–1977)

J. Holub, F. Kopečný : Etymologický slovník jazyka českého (1952)

V. Machek: Etymologický slovník jazyka českého (1957). **Staročeský slovník** (od 1968) – slovní zásoba do 15. století

A. Profous: Místní jména v Čechách (od 1947) – 5 dílů

L. Hosák, R. Šrámek: Místní jména na Moravě a ve Slezsku (1970–1980) – 2 díly

F. Kopečný: Průvodce našimi jmény (1974)

D. Moldanová: Naše příjmení (1984) ad.

Časopisy:

Listy filologické (1874) – založeny Jednotou českých filologů, zaměřeny na klasickou filologii, bohemistiku a srovnávací jazykovědu. Od roku 1953 vydává nakladatelství Academia: Kabinet pro studia řecká římská a latinská ČSAV.

Redaktoři **J. Gebauer, Jan Kvíčala, V. O. Slavík** ad.

Český jazyk (1950) a další.

Péče o jazykovou kulturu:

Ústav pro jazyk český – jazyková poradna na internetu, jazykové koutky v rozhlase, televizi, popularizace češtiny

(**Víte si rady s češtinou, Čeština všední i nevšední**).